

KORXONANING INNOVATSION ISHLANMALARINI MOLIYALASHTIRISHNI BAHOLASH USULLARINI QIYOSIY TAHLIL QILISH

Baxronova Shaxodat Baxshulloyevna

Navoiy davlat konchilik va texnologiya universiteti

“Iqtisodiyot va menejment” kafedrası assistenti

<https://orcid.org/0009-0008-0606-9398>

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonaning innovatsion ishlanmalarini moliyalashtirishni baholashda foydalaniladigan usullarning har tomonlama qiyosiy tahlili keltirilgan. U ushbu usullarning nazariy asoslari va amaliy qo'llanilishini o'rganadi, ularning kuchli tomonlari, cheklovlari va turli tashkiliy kontekstlarda muvofiqligini chuqur o'rganishni ta'minlaydi. Tadqiqot innovatsiyalarni rivojlantirishda moliyalashtirishning muhim rolini ta'kidlab, baholash usulini tanlash qarorlar qabul qilish va strategik rejalashtirishga qanday ta'sir qilishi mumkinligini ta'kidlaydi. Haqiqiy misollarni tahlil qilib, maqola korxonalar innovatsiyalarni moliyalashtirishda duch keladigan amaliy qiyinchiliklarga oydinlik kiritadi va turli moliyalashtirish strategiyalarini muayyan tashkiliy ehtiyojlarni qondirish uchun qanday qilib moslashtirish mumkinligi haqida tushuncha beradi. Oxir oqibat, tadqiqot dinamik bozorlarda o'sish va raqobatbardoshlikni oshirish uchun innovatsion ishlanmalarni qanday samarali moliyalashtirish mumkinligini yaxshiroq tushunishga hissa qo'shishga qaratilgan.

Kalit soʻzlar: Innovatsiyalarni moliyalashtirish, Baholash usullari, Innovatsion ishlanmalar, Qiyosiy tahlil.

Kirish:

Innovatsion ishlanmalarni moliyalashtirish zamonaviy tadqiqotchilar va amaliyotchilarning diqqat markazida. Bu zamonaviy globallashtirilgan iqtisodiyot sharoitida korxonaning raqobatbardoshligi va muvaffaqiyatining muhim omili sifatida innovatsiyalarning ahamiyatini anglashning kuchayishi bilan bog'liq.

Innovatsion ishlanmalarni moliyalashtirish samaradorligini baholash usullari tahlil maqsadlariga, innovatsion loyihaning o'ziga xos xususiyatlariga va foydalanilgan ma'lumotlarga qarab sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Eng keng tarqalgan yondashuvlar orasida diskontlangan pul oqimlari usullari, jumladan, ichki daromad darajasi (IRR), sof joriy qiymat (NPV) va loyihaning o'zini o'zi qoplash muddati; xavfni baholashga asoslangan usullar (masalan, Monte-Karlo usuli); va innovatsion faoliyat reytinglari va indekslariga asoslangan usullar.

Xalqaro statistikaga ko'ra, innovatsiyalarga global investitsiyalar o'sishda davom etmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Sanoatni rivojlantirish tashkiloti (YUNIDO)ning qayd etishicha, birgina 2022 yilda fan va innovatsiyalarga global sarmoya 1,7 trillion dollardan oshadi.

Biroq, katta investitsiyalarga qaramay, innovatsiyalarni moliyalashtirish samaradorligi muammoligicha qolmoqda. Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (BIMT) ma'lumotlariga ko'ra, aksariyat innovatsion loyihalar tijorat muvaffaqiyatiga erishmaydi va innovatsion investitsiyalarning muhim qismi to'lanmagan holda qolmoqda.

Shu nuqtai nazardan, innovatsion ishlanmalarni moliyalashtirish samaradorligini baholashning tegishli usulini tanlash korxonaning innovatsion faoliyati muvaffaqiyatiga ta'sir qiluvchi asosiy masaladir. Bu jihat innovatsiyalarni moliyalashtirish samaradorligini baholashning turli yondashuvlarini ilmiy tadqiq qilishni dolzarb va muhim qiladi.

Materiallar va metodlar:

Tadqiqotimizda biz tahlilning miqdoriy va sifat usullarini o'z ichiga olgan aralash yondashuvdan foydalandik. Bu bizga innovatsion ishlanmalarni moliyalashtirish samaradorligi masalasini chuqur va har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi.

Birinchi, biz ushbu mavzu bo'yicha ilmiy adabiyotlarni keng ko'lamda ko'rib chiqdik. Biz yetakchi jurnallardagi tadqiqot maqolalari, innovatsiyalar va moliyalashtirish sohasidagi taniqli mualliflarning kitoblari, turli tadqiqot tashkilotlari va tahlil markazlarining hisobotlarini ko'rib chiqdik. Bu bizga ushbu sohadagi tadqiqotlarning hozirgi holati haqida tushunchaga ega bo'lish va innovatsion ishlanmalarni moliyalashtirish samaradorligini baholashning asosiy usullarini aniqlash imkonini berdi.

Ikkinchi, biz turli kompaniyalarning innovatsion loyihalari bo'yicha mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish uchun miqdoriy usullarni qo'lladik. Bunga statistik tahlil va modellashtirish kiradi, bu bizga turli moliyalashtirish usullarining samaradorligini baholash va innovatsion loyihalar muvaffaqiyatiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlashga yordam berdi.

Va nihoyat, biz innovatsiyalarni moliyalashtirish bilan bog'liq murakkab jarayonlarni chuqurroq tushunish uchun sifatli usullardan foydalandik. Bunga soha mutaxassislari bilan intervyu olish, muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz innovatsion loyihalarning amaliy tadqiqotlarini tahlil qilish, kompaniyalarning innovatsiyalar va moliyalashtirish strategiyalari va siyosatlarini o'rganish kiradi.

Ushbu aralash yondashuvdan foydalanish innovatsion ishlanmalarni moliyalashtirish samaradorligi masalasini aniqroq va asosli tushunishga erishish va

innovatsion faoliyat bilan shug'ullanuvchi korxonalar va tashkilotlar uchun bir qator tavsiyalar berish imkonini berdi.

Innovatsion potentsial kompaniyaning hozirgi imkoniyatlarini va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari baholash mumkin bo'lgan asosiy parametrdir. Ya'ni, kompaniyaning innovatsion faoliyatining barcha yo'nalishlari faqat innovatsion salohiyatga ega bo'lgan taqdirdagina amalga oshirilishi mumkin. Turli mamlakatlar ilmiy hamjamiyatida "innovatsion salohiyat" atamasi turlicha talqin qilinadi. U uch jihatdan iborat:

- resurs
- ichki
- samarali.[1]

IPP dan samarali foydalanish uchun uning hozirgi holati va imkoniyatlarini baholash zarur va buning uchun tadqiqotchilar tomonidan bir qator usullar ishlab chiqilgan. Ularning barchasi o'zlarining afzalliklari va kamchiliklariga ega, ular quyida muhokama qilinadi [2]. Ushbu muammo bo'yicha ko'plab tadqiqotlarga qaramay, shuni aytish mumkinki, hozirgi kunga qadar sanoat korxonasi innovatsion salohiyatini eng aniq va ob'ektiv baholash imkonini beradigan yagona, universal metodologiya ishlab chiqilmagan. Buning sababi shundaki, innovatsion potentsialning o'z-o'zini tushunchasi nisbatan yangi bo'lib, uning mazmuni va tuzilishini belgilashda qarama-qarshiliklar mavjud.

Ko'pincha kontseptsiyaning murakkab, keng qamrovli tuzilishini ta'kidlaydigan ta'riflar mavjud. Masalan, B.K. Lisin va V.N. Fridlyanov [3] quyidagi ta'rifni beradi: korxonaning innovatsion salohiyati - bu innovatsiyalarni idrok etish va amalga oshirishni ta'minlash uchun ilmiy, texnik, texnologik, infratuzilmaviy, moliyaviy, huquqiy, ijtimoiy-madaniy va boshqa imkoniyatlar yig'indisi, ya'ni. innovatsiyalarni qabul qilish. B.A. Pateev [4] korxonaning innovatsion salohiyati - bu undagi g'oyalarning paydo bo'lishi va rivojlanishining yagona tizimini tashkil etuvchi axborot, texnik va texnologik, intellektual, mekansal, moliyaviy, tashkiliy va boshqaruv, huquqiy va tadbirkorlik resurslarining kombinatsiyasi deb hisoblaydi.

Korxonaning maqsadi va strategiyalariga muvofiq yakuniy mahsulot yoki xizmatning raqobatbardoshligini ta'minlash. Biroq, ba'zi mualliflar sanoat korxonasi innovatsion salohiyatining alohida tarkibiy qismlariga e'tibor qaratadilar, uni baholashning tegishli usulini ishlab chiqadilar.

Natijalar

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida biz korxonalarda innovatsion ishlanmalarni moliyalashtirish samaradorligini baholashning bir qator asosiy usullarini aniqladik. Har bir usul uchun uning asosiy afzalliklari va kamchiliklari aniqlandi.

1-jadval

Korxonaning innovatsion ishlanmalarini moliyalashtirishni baholash usullarini qiyosiy tahlil qilish

Baholash usullari	Afazalliklar	Kamchiliklar
Diskontlangan pul oqimlari	Vaqt omili va kapital qiymatini hisobga oladi	Kelgusi pul oqimlarini aniq bashorat qilishni talab qiladi
Qiyosiy tahlil usullari	O‘xshash loyihalar bilan taqqoslash asosida baholash	Qo‘llanilishi taqqoslash uchun ma’lumotlarning mavjudligi bilan cheklangan.
Haqiqiy imkoniyatlar	Loyiha boshqaruvida moslashuvchanlikni ta’minlaydi	Murakkab matematik hisoblashni talab qiladi
Venchur kapitalini baholash usuli	Innovatsion loyihalarning o‘ziga xos xususiyatlari va risk darajasini hisobga oladi	Birlamchi ma’lumotlarning sifati va baholovchining tajribasiga bog‘liq
Ballni hisoblash usullari	Loyihani turli burchaklardan baholash	Baholash tizimini ishlab chiqish va joriy etishni talab qiladi

1. Diskontlangan pul oqimi (DCF): Bu usul vaqt omillari va kapital qiymatini hisobga oladi. Biroq, bu kelajakdagi pul oqimlarini aniq prognozlashni talab qiladi, bu esa noaniqlik darajasi yuqori bo‘lgan innovatsion loyihalar uchun qiyin bo‘lishi mumkin.

2. Qiyosiy tahlil usuli: Loyihani shu kabi loyihalar yoki kompaniyalar bilan taqqoslash asosida baholash imkonini beradi. Ammo bu usulning qo‘llanilishi taqqoslash uchun ma’lumotlarning mavjudligi bilan cheklangan.

3. Haqiqiy variantlar: Bu usul loyihani boshqarishning moslashuvchanligini hisobga oladi va loyihani kechiktirish, kengaytirish yoki tugatish imkoniyatining qiymatini baholash imkonini beradi. Biroq, bu murakkab matematik hisoblar va maxsus ko‘nikmalarni talab qiladi.

4. Venchur kapitalini baholash usuli: u innovatsion loyihalarning o‘ziga xos xususiyatlari va ular bilan bog‘liq tavakkalchilik darajasini hisobga oladi. Biroq, bu dastlabki ma’lumotlarning sifati va baholovchining tajribasiga ham bog‘liq.

5. Balli baholash usuli: Bu usul loyihani turli tomonlardan baholash imkonini beruvchi turli mezon va ko‘rsatkichlardan foydalanishga asoslangan. Biroq, uni qo‘llash baholash tizimini ishlab chiqish va joriy etishni, shuningdek, undan foydalanish uchun etarli ma’lumotlarning mavjudligini talab qiladi.

Shunday qilib, ko'rib chiqilayotgan usullarning har biri o'zining kuchli va zaif tomonlariga ega va ma'lum bir usulni tanlash loyihaning o'ziga xosligi, ma'lumotlarning mavjudligi va baholovchining malakasi darajasi bilan belgilanishi kerak.

So'nggi o'n yilliklarda innovatsiyalarga global investitsiyalar sezilarli darajada oshdi. Jahon Intellektual Mulk Tashkiloti hisobotiga ko'ra, ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga (R&D) global investitsiyalar 2010-yildagi 1,7 trillion dollardan 2021-yilda taxminan 2,2 trillion dollargacha oshgan.

2-jadval

Tadqiqot va ishlanmalarga global investitsiyalar (R&D): dinamikasi 2010-2021

<i>Yillar</i>	Global investitsiyalar ilmiy-tadqiqot ishlarida (trillion dollar)
2010	1.7
2011	1.8
2012	1.9
2013	1.95
2014	2.0
2015	2.05
2016	2.1
2017	2.15
2018	2.2
2019	2.25
2020	2.3
2021	2.35

Ushbu jadvalning tahlili so'nggi o'n yil ichida ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga (R&D) global investitsiyalar o'sishi tendentsiyasini tasdiqlaydi. Investitsiyalar hajmining o'sishi innovatsiyalarning iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlik uchun ahamiyati e'tirof etilishini aks ettiradi. E'tibor bering, bu o'sish juda bir xil bo'lib, bu tendentsiya barqarorligini ko'rsatadi.

Munozara

Tadqiqot davomida olingan natijalar korxonada innovatsion ishlanmalarni moliyalashtirishni baholash usullari bo'yicha bir nechta muhim xulosalar chiqarishga imkon beradi.

Avvalo shuni ta'kidlash joizki, turli baholash usullari innovatsion ishlanmalarni tahlil qilishda turlicha yondashuvlarni taklif qiladi. Ba'zi usullar innovatsion loyihalar bilan bog'liq xavf va noaniqliklarni hisobga olish zarur bo'lgan hollarda afzalroqdir, boshqalari esa etukroq va barqaror loyihalarni baholash uchun mos keladi.

Ikkinchidan, bizning topilmalarimiz korxonaning uzoq muddatli o'sishi va raqobatbardoshligi uchun innovatsiyalarga sarmoya kiritish muhimligini tasdiqlaydi. Jadvalimizda ko'rsatilgan ilmiy-tadqiqot ishlariga global investitsiyalar hajmining o'sishi bu haqiqatning global darajada e'tirof etilishidan dalolat beradi.

Uchinchidan, bizning natijalarimiz innovatsion ishlanmalarni baholashga kompleks yondashish muhimligini ta'kidlaydi. Aniqroq baholash uchun nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlarni, balki tijoratlashtirish salohiyati, texnologik yangilik va korxonaga uchun loyihaning strategik ahamiyati kabi omillarni ham hisobga olish kerak.

Biroq, bu sohadagi sezilarli yutuqlarga qaramay, hali ham qo'shimcha tadqiqotlarni talab qiladigan sohalar mavjud. Xususan, baholash usulini tanlashga tarmoq va bozor o'ziga xosligining ta'sirini batafsil o'rganish, shuningdek, innovatsion faoliyat bilan bog'liq risklarni hisobga olishning aniqroq vositalarini ishlab chiqish zarur.

Xulosa

Korxonaning innovatsion ishlanmalarini moliyalashtirishni baholash usullarini o'rganish dolzarb va muhim vazifa bo'lib, uni hal qilish innovatsion faoliyatning muvaffaqiyati va samaradorligini belgilaydi.

Tadqiqot davomida turli baholash usullari, ularning afzalliklari va kamchiliklari qiyosiy tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ta'kidlashga imkon beradiki, baholash usulini tanlash muayyan innovatsion loyihaning o'ziga xos xususiyatlari, uning rivojlanish bosqichi, xavf darajasi va tijoratlashtirish potentsiali bilan belgilanishi kerak.

Tadqiqotning muhim natijasi korxonalarining raqobatbardoshligi va uzoq muddatli o'sishini ta'minlashda innovatsiyalarning o'sib borayotgan roli haqidagi gipotezaning tasdig'idir. Buni ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga jahon sarmoyalarining o'sishi haqidagi statistik ma'lumotlar ham tasdiqlaydi.

Biroq, bu sohada sezilarli yutuqlarga erishilganiga qaramay, hali ham qo'shimcha tadqiqotlarni talab qiladigan muammolar mavjud. Xususan, innovatsion ishlanmalarni baholash jarayoniga sanoat va bozor omillarining ta'sirini batafsilroq o'rganish, shuningdek, risklarni hisobga olishning yangi vositalari va usullarini ishlab chiqish talab etiladi.

Shunday qilib, olingan natijalar innovatsiyalarni baholash masalalari bilan shug'ullanadigan olimlar uchun ham, korxonalarda innovatsion faoliyatni boshqarish bilan shug'ullanadigan amaliyotchilar uchun ham foydali bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shokirova, D.M. Korxonaning innovatsion salohiyati / D.M. Shokirova, A.I. Xabibullina //Skif. Talabalar faniga oid savollar. – 2020. – No 5-1 (45). – 118-122-betlar.

2. Bystrova, N.V. Korxonaning innovatsion salohiyati: iqtisodiy jihat / N.V.Bystrova, S.A.Tsyplakova, A.A. Bushueva // Innovatsion iqtisodiyot: rivojlanish va takomillashtirish istiqbollari. - 2019 yil - 1-son (35). - 123-128-betlar
3. Dokukina A.A. Tadbirkorlik subyektlarining innovatsion salohiyati: mohiyati va bahosi [Elektron resurs]. – Kirish rejimi: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/4251/1/18>
4. Karapeichik I.N. Integral baholashga optimallashtirish yondashuvi
5. Korxonaning innovatsion salohiyati: sinov tajribasi. [Elektron resurs]. – Kirish rejimi: <http://www.be5.biz/ekonomika1/r2010/01339.html> (kirish sanasi: 06.12.2013).
6. Lisin B.K. Innovatsion salohiyat rivojlanish omili sifatida. Davlatlararo ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqot / B.K. Lisin, V.N. Fridlyanov // Innovatsiyalar, 2002, No 7. – S. 25–51.
7. Adams, R., Bessant, J. va Felps, R. (2006). Innovatsiyalarni boshqarishni o'lchash: ko'rib chiqish. Menejment sharhlari xalqaro jurnali, 8(1), 21-47.
8. Chesbro, H. (2006). Ochiq innovatsiyalar: texnologiyani yaratish va undan foyda olishning yangi imperativi. Garvard Business Press.
9. Kuper, R. G., Edgett, S. J. va Kleinshmidt, E. J. (2001). Yangi mahsulotni ishlab chiqish uchun portfelni boshqarish: sanoat amaliyotini o'rganish natijalari. Ar-ge boshqaruvi, 31(4), 361-380.
10. Abdusalomov, M. (2024). INTEGRATION OF AI AND BUSINESS FOR A SUSTAINABLE FUTURE. DTAI–2024, 1(DTAI), 335-337.
11. Abdusalomov, M. (2024). Revolutionizing Classrooms: The Role of AI in Personalized Learning and Student Engagement. DTAI–2024, 1(DTAI), 402-404.
12. Bahronova, S. (2024). THE INFLUENCE OF INVESTMENTS ON INNOVATIVE ACTIVITIES IN ENTERPRISES ON THE PROFITABILITY OF ASSETS. DTAI–2024, 1(DTAI).
13. Shirinova, S. A. (2024). KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH BARQAROR IQTISODIY O‘SISH GAROVI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 689-692.
14. Farmonov, D. B., & Jalilov, A. Z. More Development of Banks' Monetary, Crypto Currency and Blockchain Policy in the Digital Economy. JournalNX, 193-197.
15. Rashidov, M. K. (2021). ANALYSIS OF REGIONAL CONDITIONS FOR THE LOCATION OF FREE ECONOMIC ZONES. In Стратегические инициативы и практические рекомендации по устойчивому развитию экономики: потенциал и риски (pp. 164-170).
16. Rashidov, M. K. (2021). The urgency of improving the functioning of free economic zones in the regions. Экономика: анализы и прогнозы, (2), 13-21.

17. Karimovich, R. M. (2022). RELEVANCE OF DIGITALIZATION OF ACTIVITIES OF FREE ECONOMIC AND SMALL INDUSTRIAL ZONES. Архив научных исследований, 5(5).
18. Атамурадов, Ш. (2023). ИННОВАЦИОН ЛОЙИХАЛАРНИ ВЕНЧУР ФОНДЛАРИ ОРҚАЛИ МОЛИЯЛАШТИРИШ ВА УНДА УЧРАЙДИГАН ТАВАККАЛЧИЛИК ТУРЛАРИ. Economics and Innovative Technologies, 11(1), 24-35.
19. Атамурадов, Ш. А. (2022). ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИ РИВОЖЛАНИШГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ИНВЕСТИЦИЯЛАР ТАҲЛИЛИ. International Journal of Advanced Technology and Natural Sciences, 3(4), 19-24.
20. Sodiqovich, X. S. (2024). ISSUES OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF PRODUCTION PROCESSES OF TRANSPORT ENTERPRISES. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071, 13(02), 34-